Pamfil BILȚIU

Elemente cosmogonice de mare vechime în cultura populară maramureşeană

P. B. – folclorist. Semnează volumele: *Poezii și povești populare din Țara Lăpușului* (în *Folclor din Transilvania*, 1990), *Făt-frumos cel înțelept* (1994), *Sculați, sculați, boieri mari. Colinde din Maramureș* (1996), *Izvorul fermecat* (1999), *Basme... și poezii populare din zona Codrului* (2002), *Folclor din Țara Maramureșului* (2005) etc.

În contextul culturii populare cosmogonia rămâne un compartiment deosebit de interesant și incitant pentru cercetător, datorită universului ei bogat și elementelor de mare vechime pe care le cuprinde, unele cu valoare de unicat.

În calitatea lui de simbol cosmic, soarele deținea o poziție de adevărată religie astrală. Așa ne putem explica numeroasele forme de cult solar, unele de-a dreptul șocante. În această categorie un loc aparte îl ocupă botezul nounăscutului la soare. Această formă de botez precreștin, de o vechime impresionantă, am descoperit-o în Țara Lăpușului.

La Ungureni, localitate care se individualizează prin caracterul arhaic al multor aspecte ale culturii populare, această formă de botez precreștin era oficiată de către moașele empirice. Ritualul consta în închinarea copilului la soare, însoțită de formule orale:
„Te botez la tine, Sfinte Soare,
Tu să-l încălzăști, să-l crești
Și de răle să-l ferești.”

Rezultă din aceste formule de incantație că soarele este un simbol al vieții, o divinitate ocrotitoare a ei, un astru dătător de viață,

BDD-A26021 © 2017 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:48 UTC)

purificator și nemuritor (Evseev, 1998: 428-429). Mai trebuie să adăugăm că soarele este și un simbol al tatălui care semnifică și țâșnirea bucuroasă a vieții. Este privit ca fiu al Creatorului și ca o figură divină favorabilă omului (Chevalier, Gheerbrant, 1993: 236-237).

Soarele, fiind astrul care furnizează lumina și căldura, a fost adorat de toate popoarele și cântat de poeți. Așa ne putem explica numeroasele forme de cult, pe care le întâlnim în cultura populară maramureșeană și românească. Cercetările noastre, pe Valea Vișeului, ne-au prilejuit surpriza descoperirii unei rugăciuni către astrul zilei, care, sub aspectul vechimii, aparține primelor straturi. Pe parcursul timpului ea a suferit un proces de încreștinare, dar care nu a atenuat elementele arhaice și substratul mitico-magic al textului, pe care performerul nostru Mihai Șimon, de 57 de ani, din Rona de Jos, în anul 2005, ni l-a redat în formă integrală:

„O, sfânt Soare, când răsai,
În brațele Maicii Sfinte răsai,
Cu nouăzeci și nouă de raze pe pământ,
Cu nouăzeci și nouă de raze sub pământ,
Cu lumina luminezi și încălzești lumea și pământu'
Și sui, până la prânz, și stai și te odihnești
Și iară te orânduiești, până la amiază
Și stai și te odihnești
Și iară te orânduiești, până la asfințât.
Dacă ai răsărit, te-ai roșit, te-ai ponosit,
Maica Sfântă te-a așteptat,
Cu lapte dulce te-a spălat,
În fașă de aur te-a înfășat,
Pe pernă de aur te-a culcat.
Sfânt Soare a adormit.
Maica Sfântă l-a trezit și l-a întrebat:
O, Sfânt Soare luminat,
Cine, ție, mi s-o aflat de s-o rugat?
Spune-i, Sfânt Soare, că și noi ne-am aflat și ne-am rugat.
Să-i dea, Dumnezău, noroc și sănătate
Și iertare de păcate, în veci, amin".

Poezia este ilustrativă pentru modul în care soarele deține o poziție de veritabilă religie astrală. Prin rugăciuni de acest gen omul din popor

BDD-A26021 © 2017 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:48 UTC)

intră în relație cu această divinitate astrală, solicitând eternizarea binefacerilor sale pentru om. Poezia este sugestivă pentru modul în care soarele este personalizat, umanizat și considerat, ca urmare a procesului de încreștinare, ca o ființă păcătoasă. Vechile credințe din țesătura textului se referă și la modul în care astrul propagă lumina pe pământ și sub pământ, sub formă de raze, al căror număr urmează încărcătura mistică a cifrei trei, respectiv al unui multiplu al acesteia, – nouăzeci și nouă, cifră sacră generalizată în folclorul nostru și al altor popoare.

Personajul religios este un mijloc de potențare a adorării soarelui. Maica Sfântă este protectoarea astrului zilei, pe care îl ocrotește și îl tratează. Felul în care soarele este ocrotit de Maica Sfântă ne este redat de creatorul anonim într-un limbaj metaforizat: „Maica Sfântă te-a așteptat, / Cu lapte dulce te-a spălat, / În fașă de aur te-a înfășat, / Pe pernă de aur te-a culcat. / Sfânt Soare a adormit".

Sub aspectul simbolisticii, este prezent, în rugăciune, laptele, aliment primordial și arhetip alimentar. Laptele este băutura imortalității și a regenerării. Ca simbol al fecundității și al regenerării, laptele apare și în basmele românești (Evseev, 1998: 218). În mito-simbolistica rugăciunii intervine aurul, simbol al luminii, definit ca produs al focului solar. În tradiția greacă aurul evocă soarele și întreaga lui simbolistică: fecunditate, bogăție, dominație, căldură, dragoste, dăruire, lăcaș al luminii, cunoaștere, strălucire (Chevalier, Gheerbrant, 1993: 154-156).

Credințele despre soare, ca astru protector sacralizat și umanizat, căruia i se adresează rugăciuni, sunt răspândite în folclorul nostru. „Ziua de Sânziene era considerată o zi în care se odihnește soarele." (Moldova); „Soarele era considerat sfânt. De sfânt ce este, nu te poți uita în fața lui." (Hunedoara); „Mulți oameni i se închină, când răsare și apune, zicând: Sfinte Soare, ajută-ne, iar seara, se opresc din lucru, zicând: Un sfert de ceas să ne odihnim nițel, până o cina sfântu soare, că toată ziulica umblă pe cer de ne luminează și ne încălzește." (Tecuci și Ialomița). Soarele era invocat pentru ajutor în caz de boală. „Am văzut trei copii îngenunchind cu fața către soare zicând: Sfinte Soare, ajută-i mamei mele să se scoale și să fie sănătoasă." (Caraș-Severin) (Toșa, Munteanu, 2003: 237-238).

Așa cum arată Gh. F. Ciaușanu, pentru poporul nostru soarele este o ființă vie și sfântă – „Sfântul Soare", ochiul lui Dumnezeu și fața lui Hristos (Ciaușanu, 2001: 75).

BDD-A26021 © 2017 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:48 UTC)

Așa cum arată cercetările, la toate popoarele, soarele nu numai că a fost zeificat, ci și pus căpetenie peste cohorta celorlalți zei. În timpul când s-a răspândit creștinismul în Imperiul Roman, soarele era considerat ca Dumnezeu universal. Imnuri și culturi diferite i-au consacrat o sumedenie de popoare, din cele mai vechi timpuri. Le întâlnim la egipteni, la greci, la evrei, la romani, la nemți, la chinezi, polinezieni, la bulgari (Ciaușanu, 2001: 73-74).

Din familia aștrilor fundamentali ai cosmogoniei populare, luna deține și ea un loc primordial în privința formelor de cult brodate în jurul ei. Din categoria acestora nu lipsește botezul nou-născutului la lună, foarte asemănător cu cel oficiat la soare. Copilul este închinat la astrul nopții, de regulă, la lună plină, însoțit de formule orale, de genul:
„Lună plină, lună plină,
Cal ai, frâu ai,
Prunc la tine am botezat,
Tu de rele l-ai lepădat
Și în bine l-ai băgat."

Prin această formă de botez precreștin nou-născutul este asociat astrului nopții, care leagă ca un tot unitar nașterea, devenirea, moartea, femeia, fecunditatea, viața prenatală și cea de dincolo. Luna este simbol al bogăției și protectoarea sănătății. Simbol al ritmurilor biologice, ea exprimă și puterea roditoare a vieții, abundența (Evseev, 1998: 234-235).

Alături de soare, așa cum am amintit, luna deține și ea o pondere în ceea ce privește formele de cult. Cultura populară a Țării Lăpușului, cu arhaicitatea ei caracteristică, a conservat până în zilele noastre un ritual cosmogonic deosebit și cu valoare de unicat: Jurământul fârtaților la lună, care reprezintă miezul substratului mitico-magic al obiceiului înfrățirii bogat în practici ritualico-magice.

La Cupșeni, după ce fârtații se cuprind printr-un ceremonial îndătinat, care se oficiază fie în cadrul nunții, fie în cadrul unui ospăț rezervat în exclusivitate cuprinderii de fârtați, după o vreme cei doi își aleg o zi cu lună nouă, apoi se întâlnesc într-un loc tainic, unde are loc oficierea jurământului fârtaților la lună. Cei doi se întorc cu fața către lună, își dau mâna, după care rostesc formule orale de genul: „Atâta rău să ne vrem unu la altu cât ne vre luna". Un performer de-al nostru, Nicolae Pițiș, din Lăpușul Românesc, se lăuda că are o sută de fârtați, toți jurați la lună.

BDD-A26021 © 2017 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:48 UTC)

Trebuie să subliniem că dacă jurământul făcea parte dintr-un sistem de credințe religioase, cel oficiat la lună este o formă a magiei verbale, care constă dintr-o formulă orală pronunțată solemn, pentru a convinge o angajare fermă și care este legământul pe viață al celor doi fârtați, angajare care se face în fața astrului care tutelează destinul.

Steaua făcând și ea parte din categoria aștrilor importanți, prin funcțiile cu care a fost învestită, a asociat, de-a lungul timpului, nu numai un repertoriu impresionant de credințe, ci s-a brodat o adevărată mitologie, din repertoriul ei nelipsind străvechi forme de cult. Din categoria acestora suscită un interes aparte botezul nou-născutului la stele, descoperit de noi tot în Țara Lăpușului. Ritualul nu diferă de celelalte două forme străvechi de botez precreștin. Copilul este închinat stelelor, seara sau noaptea la ora zero, deci în acord cu timpul magic, act însoțit de formule orale pe care performerii nu și le mai amintesc.

Forma de botez la stele are la bază conotații mitico-magice aparte. Stelele sunt călăuze ale oamenilor și simboluri ale destinului individual. Steaua tutelează destinul. Se crede că fiecare om are steaua lui, simbol al destinului uman. De soarta omului steaua nu se desparte niciodată până la moarte. Când omul trece în lumea umbrelor, se crede că steaua lui cade de pe cer (Evseev, 1998: 438).

Așa cum arată cercetările, la poporul nostru, credința aceasta este foarte puternică. Adesea rolul stelei este înlocuit cu cel al sorții sau al „scrisei". În Vâlcea, se aude în popor zicându-se „Vai de steaua lui!". Oamenii norocoși, se zice, s-au născut sub o stea bună, cei lipsiți de noroc s-au născut sub o stea potrivnică. Se mai crede că, de îndată ce s-a născut un om, răsare și o stea care este favorabilă sau nefavorabilă întregii lui vieți. Când moare, steaua cade. Elocvente sunt versurile din Miorița:
„Că la nunta mea,
A căzut o stea."

Credința că la moartea cuiva apune, alunecă de pe cer steaua lui, este generalizată la români.

Această credință o întâlnim și în folclorul altor popoare. Macedonenii cred și ei că o stea ce cade vestește moartea unui om. Credința o găsim și la nemți, și la romani, și la greci, și la francezi. Napoleon credea în steaua lui (Ciaușanu, 2001: 94-95).

BDD-A26021 © 2017 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:48 UTC)

Cu siguranță steaua, ca astru tutelator al destinului, a generat și descântecele la stele, având ca finalitate stimularea măritișului și a dragostei. Sunt descântece pe bază de poruncă directă, unele având la bază numărătoarea magică:

„Una stè, odostè,
Două stele, odostele,
Tri stele, odostele,
Patru stele, odostele,
Cinci stele, odostele,
Șasă stele, odostele,
Șapte stele, odostele,
Opt stele, odostele,
Nouă stele, odostele,
Voi sânteți surorile mele.
-Unde mereț'?
-La gruiață, să le secerăm.
-Acolo să nu mereț',
Mereț' în lume, peste lume,
La orânda mè, anume,
De-i în temniță,
Să zie pă meliță,
De-i la oi,
Să zie pă furcoi,
De-i în cătane,

Să zie pă sane. Apoi să zâce că fata ori l-a visa, ori i-a zini on sămn di la drăguț. De a zini el, poate s-a mărita în anu' acela. La descântecu' aiesta i să zâce de măritiș. În sara de Bobotează, pi la mnezu' nopți, fetele ies afară dezbrăcate și despletite, să întorc cu fața cătă răsărit și descântă de tri ori." (Berci Ileană, 80, Călinești, 1978).

Acest descântec, care prin practica sa asociază cultul soarelui, magia părului capului, precum și timpul magic prielnic, ne trimite la cultul stelelor-logostele, care deține o importanță mitico-magică mărturisită de credințe și tradiții. Există animale cu stele-logostele în frunte, purtătoare de noroc pentru oameni. Se credea despre ele că păzesc destinul stabilit de către ursitoare fiecărui om. Ca acoliți ai ursitoarelor pot ajuta, interveni în norocul și modifica destinul solicitantului. În interpretarea mitico-magică a stelelor-logostele se întrevede dorința omului de a interveni în cursul destinului său (Vulcănescu, 1985: 401).

BDD-A26021 © 2017 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:48 UTC)

Referințe bibliografice

1. Gh. F. Ciaușanu, *Superstițiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi și noi*, Editura Saeculum I.O., București, 2001.
2. Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, vol. I-III, Editura Artemis, București, 1993.
3. Ivan Evseev, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1998.
4. Ioan Toșa, Simona Munteanu, *Calendarul țăranului român de la sfârșitul secolului al XIX-lea*, Editura Mediamira, Cluj-Napoca, 2003.
5. Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, Editura R. S. R., București, 1985

Rezuma

This study based on field research we analyzed some unexplored elements of folk cosmogony which, by their age are of particular interest to researchers. Such elements were preserved until late in the 1970s, especially in Lapus Land, an archaic space, they were preserved also in the historical Maramures, an area also archaic and conservative on popular culture. In our research we have given due space for children pre-Christian forms of baptism, officiated by the old empirical midwives, consisting of baptism in the sun, the moon and the stars. I have not omitted from these forms of pre-Christian baptism christening at the tree. These forms of baptism were celebrated, once in villages of Ungureni and Cupseni, Lapush villages which are conservative people living here by their archaism. In the category of old issues of folk cosmogony we analyzed popular cosmogony „Oath of „fârtaților" to the moon", which were once celebrated in villages of Romanian Lapush and Cupseni in the within the field of habits concerning the „fârtați". Out of category solar cult elements, highly developed in Romanian folklore and other nations, we analyzed a „Prayer to the sun" discovered by me on the Vișeu Valley, which send the first layers of old, such variants beeing very rare. In our research we decoded mito-symbolic elements in order to find the message that the ancestors sent us by these elements of popular culture.

BDD-A26021 © 2017 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:48 UTC)